

ливості і законності здійснено в галузі юридичних мови і тексту. Формування мета-правового простору через нарративний дискурс розглянуто як крок до лібералізації та гнучкості права.

Ключові слова: нарративний дискурс, метаправо, динамізм права, тілесність права, інтертекстуальність, семантика смислоутворення.

DECONSTRUCTIVE FEATURES OF LEGAL NARRATIVE

Melyakova J. V.

Legal narrative was studied within the framework of tropological theory of discourse. The expediency of departing from deductive-nomological narration and explanation of law toward discursive transgression of legal meanings was substantiated. The search of consensus of justice and legality takes place in the area of legal speech and text. Formation of metalegal space via narrative discourse is regarded as a step toward liberalization and flexibility of law.

Key words: narrative discourse, metalaw, dynamism of law, corporality of law, intertextuality, semantics of meaning-formation.

УДК 340.12

В. А. Трофименко, кандидат юридичних наук, доцент

СУДОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ В ПРИЗМІ АНТРОПОЛОГІЧНОГО ЗРІЗУ

Здійснено спробу антропологічного аналізу роботи судової системи країни. Визначено точки перетину судової гілки влади та громадянина. Розглянуто моменти, на які необхідно звернути більшу увагу для збільшення поваги до суду і правоохоронної системи в цілому.

Ключові слова: судова система, суд, антропоцентризм, судові рішення.

Актуальність проблеми. Нова хвиля громадянського протистояння проти влади знову привернула увагу громадян до проблем правоохоронної та судової систем. Органи та установи, покликані захищати громадян, фактично перетворились на «держави в державі» і діють за власними порядками. Те, що існує законодавче регулювання їхньої діяльності, жодним чином не впливає на зростання кількості ситуацій із зловживання посадовими обов'язками.

Судова система завжди, а сьогодні — якнайскравіше виступає дзеркалом усієї правоохоронної системи (недарма вона вже декілька століть вважається третьою гілкою влади). Судове рішення, проголошене ім'ям держави, виступає взірцем взаємодії суспільства та влади, конкретного громадянина і держави. Але кількість нарікань на судову систему зараз уже досягла критичної межі — ступінь довіри до судів впав настільки, що до них звертаються, зокрема, лише з причини відсутності інших способів вирішення справи.

З огляду на наведене, можна констатувати: існуючі підвалини та принципи роботи судової влади на сучасному рівні вже не можуть дати гарантії справедливої роботи цієї системи. Поряд із ними необхідно шукати інші, зокрема філософсько-правові, основи. Зважаючи на роль людини, доречно звернутися й до антропологічного обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті нинішньої кризи судової влади попередні публікації вже не можна вважати такими, що повністю розкривають механізми та шляхи розв'язання проблем судової гілки влади. На сьогодні вкрай важливим є напрацювання нових наукових пропозицій, які дозволять виявити більш ефективні напрями вирішення проблемних питань судової влади і правоохоронної системи в цілому.

Мета статті — провести антропологічний зріз судової системи та дієвості судового рішення для виявлення можливого впливу філософсько-правових механізмів при реформуванні судової гілки влади.

Виклад основного матеріалу. Важливість і значення судової системи нині ніхто не заперечує. Виходячи з цього, вкрай важливо визначити, у чому ж проявляється антропоцентризм цієї гілки влади. Для цього слід розглянути:

- роль суду як органу правосуддя;
- діяльність суду як органу правосуддя.

Характеризуючи роль суду як органу правосуддя, Ю. В. Тихонравов відмічає: «Суд, в собственном смысле слова, есть гласное обсуждение поведения людей с целью определенной оценки» [1, с. 513].

Розглядаючи це визначення, можна помітити, що суд створено суспільством для вирішення суперечностей і конфліктів між його членами як мінімум на підставі вже існуючих цінностей та принципів. У цьому сенсі можна сказати, що вже саме існування суду показує наявність якихось принципів і цінностей у праві.

За своєю природою суд протилежний насильству, оскільки являє собою регламентовану форму конфлікту. У ситуації розв'язання конкретного конфлікту судове рішення виконує дві основні функції: 1) завершення стану невизначеності в суперечливій ситуації, що виникла; 2) примирення ворожючих сторін. Створення суду — результат вольового рішення членів суспільства з метою забезпечення оцінки суспільних відносин.

Для того щоб суд виконував свою роль, він повинен складатися з людей, які при ухваленні рішення керуватимуться лише об'єктивними положеннями справи, що розглядається. Саме тут ми знаходимо перший антропоцентричний аспект у діяльності суду: суддя при правовій оцінці повинен керуватися висновками, що побудовані на раціональних доводах стосовно відповідності правовим цінностям і принципам, абстрагуючись від особистих емоційних та інших оцінок.

Другий антропоцентричний аспект породжується публічністю. Завдяки цьому принципу кожний член суспільства знає, що всі його дії можуть стати предметом оцінки, знає, що в кожному конкретному випадку осуджується суспільством, а що визнається та заохочується, тобто що є цінністю.

Третім аспектом антропоцентричності судової практики є звернення до доказів. Докази, за винятком показань свідків, є об'єктивними за своєю сутністю; це дає можливість правильно їх оцінювати, оскільки вони вже «викорінені» із сфери чуттєвого і подані як «застиглі» моменти істини. Заслуховуючи та оцінюючи пояснення свідків, суддя повинен урахувати те, що всі вони «відфільтровані» мозком людини і виражаються у формі суб'єктивної оцінки того, що було насправді. Україв важливим елементом судового процесу є те, що докази оцінюються під час судового засідання: сторони мають можливість відслідкувати правильність проведення оцінки зі своєї точки зору і вони отримують гарантії обґрунтованості оскарження ухваленого рішення.

Фінальний етап — це процес прийняття рішення по справі. Саме тут найбільшою мірою виявляється оцінювальний характер судової влади, бо саме суддя при вирішенні справи на основі оцінки доказів постановляє рішення. Суддя у своєму рішенні керується правовими нормами, принципами та цінностями, сприйнятими державою. Тому, оцінівши докази, дослідивши писані норми, суддя залишається один на один зі своїм уявленням про справу.

Проголошуючи рішення, суддя неминуче зобов'язаний абстрагуватися від свого суб'єктивного ставлення до справи. Він має лише зіставляти положення справи з моделлю досліджуваних відносин — їхньою ідеєю, тобто суддя тлумачить і оцінює діючі норми, принципи та цінності стосовно конкретної справи. Судом проводиться офіційне каузальне тлумачення, під яким розуміється офіційне роз'яснення сенсу правової норми, яке дається судом чи іншим компетентним органом з приводу конкретної справи, метою якого є правильне вирішення справи [2, с. 26].

Саме те, наскільки близько буде підведено справу (витлумачено) до ідеї того, що скоїлося (суті справи), і покаже ступінь правильності оцінки справи. Спір буде вирішено правильно, якщо рішення відповідатиме загальному розумінню принципів цінностей і права, думці більшості суспільства.

При проголошенні рішення судді в англо-американській та романо-германській правових системах мають дещо різні можливості. У країнах загального права суддя більш вільний у своїх діях. Зважаючи на те, що загальне право не розглядає законодавство як основний елемент правової системи, суддя має право постановити рішення на підставі права справедливості, не спираючись на акти матеріального права. Суддя ж континентальної системи права вимушений не тільки вирішувати питання щодо справедливості, а й пов'язувати свою думку з нормативним актом.

Після проголошення судового рішення набуває чинності, тобто рішення судді втілюється в реальній дійсності. Сукупність таких рішень і являє собою другий елемент судової практики.

Із цієї позиції необхідно розглянути вплив всієї сукупності ухвалених рішень на суспільне життя. Це тим більш важливо, оскільки саме через судові рішення вкладена в них ідея діє в реальному світі. Саме на цьому етапі і реалізується одна з головних цілей діяльності судових органів.

Постановлене судовою рішенням набуває чинності: воно реалізується в реальній дійсності. Якщо говорити про доцільність для сторони, за позовом якої рішення ухвалене, то вона є очевидною, бо сторона або сама ініціювала процес його ухвалення, або взяла участь у судовому процесі. Якщо ж сторона не сприймає рішення, то є можливість його оскаржити.

Доцільність рішення для інших членів суспільства залежатиме від їх згоди чи незгоди з ним. Процес згоди чи незгоди із судовим рішенням буде можливим, якщо кожний зацікавлений громадянин усвідомить ідею застосування правових цінностей і норм, закладену в рішенні, шляхом тлумачення його положень для себе. Це буде можливим за таких відправних моментів:

- наявність мінімального рівня правового знання;
- наявність можливості кожного індивіда дізнатися про судовою рішення;
- наявність бажання усвідомити це рішення з його подальшою оцінкою, що породжується розумом, оскільки через нього індивід намагається встановити ідею даного рішення для себе особисто.

Тут потрібно звернути увагу на такий суспільно-судовий інститут, як суд присяжних. Саме присяжні вже у судовому засіданні першими оцінюють справу на її відповідність правовим цінностям і принципам. Причому за своїм характером дії присяжних спрямовані не стільки на встановлення законності і юридичної правильності дій сторін, скільки на моральну оцінку цього випадку як членів суспільства від його імені.

Існує й інша думка з приводу суду присяжних, виражена Т. Оноре: «Присяжні можуть поділяти погляди пересічних громадян проти непопулярних верств населення. Той факт, що вони, на відміну від суддів, можуть не ар-

гументувати своє рішення, заважає критиці їх вердикту, коли він оскаржується. Тому іноді розгляд справи одним чи декількома суддями може бути більш справедливим» [3, с. 96]. Такої самої думки дотримується й Л. Л. Фуллер [4, с. 94]. На підтвердження цього як приклад можна навести художній фільм М. Михалкова «12». Вся художня оповідь — це одне засідання колегії присяжних у справі про вбивство, яка на перший погляд нічим не вирізняється від сотень інших подібних справ. На початку фільму ми зустрічаємо усю різноманітність колегії присяжних: за віком, освітою, майновим станом, життєвим досвідом, правосвідомістю тощо. Але всі вони мають одне бажання — найшвидше вирішити справу і повернутися до свого звичного життя, до власних проблем, мрій, прагнень, до своїх родин. При цьому будь-яке витрачання часу на суттєвий розгляд справи їм видається марним. Тому вони згодні визнати людину винною, навіть не замислюючись, що саме їхнє рішення — це її життя і вони вирішують, яким йому бути далі. Лише один з присяжних, якого грав російський актор С. Маковецький, прагнучи пошуку правильного вирішення долі молодого злочинця, з точки зору як закону, так і норм моралі, пішов проти всіх, не погодився визнати юнака винним. Завдяки цьому протесту присяжні починають досліджувати матеріали справи, але з позицій свого життя (тобто починається суб'єктивна оцінка на підставі власного життєвого досвіду). Це дається дуже важко — люди діляться своїми спогадами з іншими. Але, зрозумівши деякі моменти свого життя, присяжні починають по-іншому дивитися на підсудного — молодого хлопця-чеченця. З формального огляду справи присяжні переходять до розуміння її сутності: чому злочин було вчинено, що саме спонукало підсудного на такі дії, що коїлося навколо. Наприкінці фільму проекція власного життєвого досвіду на справу приводить присяжних зовсім до іншого висновку — невинуватий. Таким чином, фактично власний досвід примусив присяжних відійти від формалізму і розглянути справу по суті, як того вимагає закон.

Із цього прикладу ми бачимо, що суд присяжних все ж таки не є ідеальним інститутом правосуддя. Недаремно навіть у США присяжні призначаються за списками виборців, а іноді їх приводять до суду примусово.

Поки громадянин, якого призначено присяжним, міркуватиме лише про швидше повернення додому та інше, правильного вирішення справи не станеться. Тільки підвищення рівня правосвідомості дозволить використовувати суд присяжних за його призначенням — оцінкою суспільством злочину з погляду моралі та моральності. Із цих позицій, мабуть, потрібно поділяти справи на ті, у яких присяжні беруть участь, а в яких ні.

У разі постановлення рішення суддею постулюється, що воно вже «погоджено» суспільством у цілому, тобто кожним його членом, і відповідає

основним правовим цінностям і принципам. Це потребує усвідомлення рішення кожним громадянином. Процес усвідомлення проходить у декілька етапів, кожний з яких є вольовим актом:

- 1) сприйняття інформації про необхідність оцінки і те, що потрібно оцінити;
- 2) вичленування загального сенсу судового рішення з усього його змісту;
- 3) відділення сенсу від конкретного випадку і створення розумної конструкції, яку можливо застосувати до всіх ідентичних випадків;
- 4) оцінка сенсу;
- 5) встановлення ступеня відповідності рішення його ідеї і визначення свого ставлення до нього;
- 6) знаходження власного рішення стосовно того, як необхідно діяти у подібних випадках, щоб не виникло суперечностей зі встановленими правилами.

Якщо саме рішення відповідає панівним поглядам суспільства на вирішуване питання, то, при згоді індивіда з ним, він діятиме відповідно до його положень. Отже, ідея, закладена в рішенні, знайде своє найбільш правильне втілення в реальній дійсності. У разі незгоди із судовим рішенням ми матимемо випадок, коли поведінка людини визнається неправильною та засуджується суспільством.

Незгода можлива у декількох випадках:

- 1) людина за власним бажанням порушує правила гуртожитку (вчинення злочину тощо);
- 2) індивід не має достатнього рівня освіти для правильної оцінки і усвідомлення рішення;
- 3) при усвідомленні рішення він дійшов висновку про те, що воно не відповідає його життєвим настановам. Тут ми стикаємося з індивідом, який здійснює оцінку на підставі власних принципів та цінностей. Це свідчить про те, що повинен існувати механізм, згідно з яким така людина зможе довести свою правоту.

За умови відповідності рішення системі правових принципів та цінностей і згодою з ними громадянина, воно є гарантом стабільного існування як самого суспільства, так і країни. Своє реальне існування в житті людини судова практика знаходить через писане судові рішення, яке набуло чинності і застосовується щодо сторін, а його загальні положення — до всіх членів суспільства.

Висновки. Правова реформа може і повинна розвивати свій новий напрям. Функції судової влади реалізуються людиною і для людини. Тому поряд з реформуванням процесуального законодавства необхідно впрова-

дживати правовиховні механізми, метою яких є виховання іншого ставлення громадян як до своїх службових обов'язків, так до законів і права в цілому. Високий рівень правової культури допоможе усунути значну кількість існуючих на сьогодні недоліків правової системи нашої країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тихонравов Ю. В. Основы философии права / Ю. В. Тихонравов. – М. : Вестник, 1997. – 608 С.
2. Тодыка Ю. Н. Толкование Конституции и законов Украины: теория и практика / Ю. Н. Тодыка. – Харьков : Факт, 2001. – 328 с.
3. Оноре Т. Про право : пер. з фр. / Т. Оноре. – К. : Сфера, 1999. – 125 с.
4. Фулер Л. Л. Анатомія права : пер. з англ. / Л. Л. Фулер. – К. : Сфера. – 144 с.

СУДЕБНАЯ СИСТЕМА УКРАИНЫ В ПРИЗМЕ АНТРОПОЛОГИЧЕСКОГО СРЕЗА

Трофименко В. А.

Предпринята попытка антропологического анализа работы судебной системы государства. Определены точки соприкосновения судебной ветви власти и гражданина. Рассмотрены моменты, которым необходимо уделить больше внимания для роста уважения к суду и правоохранительной системе в целом.

Ключевые слова: *судебная система, суд, антропоцентризм, судебное решение.*

JUDICIAL SYSTEM OF UKRAINE IN ANTHROPOLOGICAL PRISM CUT

Trofimenko V. A.

The publication is an attempt to anthropological analysis of the state judicial system. Determined by the points of contact of the judiciary and citizen. Austro moments trying to determine who needs to pay more attention to the growth of respect for the justice system and law enforcement in general.

Key words: *judicial system, court anthropocentrism judgment.*

